

מערכה כה. מחוסר כיפורים - האם דינו כטמא גמור? (יז,ב)

אודות מחוסר כיפורים, האם הוא כשר לעשות פרה אדומה, אך מסיקה, שגם התנא המכשירו בפרה סובר שבדרך כלל יש להחשיבו כזב. בגמ' בכריתות (י,א) נאמר, שרבא³ סובר שמחוסר כיפורים כזב, ושם נאמרה השלכה הלכתית ברורה להגדרה זו: מחוסר כיפורים אינו יכול לאכול מקרבן פסח הבא בטומאה (כשרוב הציבור טמא, וזאת, למרות שטמאי מתיים רשאים לאוכלו)⁴.

המפרשים חלוקים בשאלה, האם קיימים דינים נוספים במחוסר⁵ התלויים בספק זה, אם דינו כזב גמור, ומיהי ההכרעה בו?

שיטת רש"י: 'מחוסר כיפורים כזב' – באכילת קדשים, בדרגת הטומאה, ובכניסה להר הבית

רש"י (ד"ה מחוסר⁶) מציין שתי השלכות לשאלה, האם מחוסר כיפורים דינו כזב:

א. **חיוב כרת באכילת קדשים:** טמא האוכל קדשים חייב כרת, ככתוב: "והנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים... וטומאתו עליו, ונכרתה הנפש ההיא מעמיה" (ויקרא ז,כ)⁵. באשר למחוסר כיפורים, לא מצאנו בדברי חז"ל התייחסות מפורשת לשאלה, האם אף הוא ענוש כרת על אכילת קדשים, ורש"י מחדש שהדבר תלוי בדעות השונות בסוגיה כאן.

התוספות (ד"ה קסבר) מקשים על רש"י ממשנה וברייתות המוכיחות שמחוסר⁷ הכנס לעזרה חייב כרת (ראה להלן, בדיון על שיטת הרמב"ם), ודעת תוס' שלא מסתבר שהדבר שנוי במחלוקת. מכאן הסיקו תוס' שמחוסר⁸ חייב כרת גם על אכילת קדשים, שהרי אכילת קודש וביאת מקדש הושוו זה לזה, בכתוב: "בכל קודש לא תגע [דהיינו, לא תאכל, כדלהלן לגב], ואל המקדש לא תבוא" (ויקרא יב,ד), וכדברי הגמ' (להלן שם): "איתקש קודש למקדש". תוס' מיישבים קושיה זו, על פי הדעה (שם) שההיקש בין אכילת קודש לביאת מקדש עוסק בחיוב מלקות בלבד, ולא בכרת⁹, ואם כן יש מקום לומר, שחיוב הכרת על האכילה שנוי במחלוקת.

4. בגמ' בניזיר (מד,ב) ישנה סוגיה דומה, העוסקת בשאלה האם טבול יום דוב כזב דמי, וראה על כך להלן מערכה עז.

5. הגמ' להלן מגב, לומדת שפסוק זה עוסק בטומאת הגוף, כלומר, שאדם טמא אכל קודש, ולא בטומאת הבשר.

6. כך דעת רבינא (לג,ב): "לעניין מלקות איתמר". אך יש להעיר, ששם מדובר לעניין 'ביאה במקצת': עולא (לב,ב) לומד שאסור לטמא להכניס אפילו מקצת גופו למקדש, מהיקש ביאה לנגיעה בפסוק זה, שכשם שנגיעה במקצת שמה נגיעה - כך גם ביאה. על כך אומרת הגמ' במסקנתה, שהיקש זה אינו מלמד על עונש כרת לטמא הבא במקצת, והטעם לכך, שבנגיעה בקדשים ללא אכילה לא מצינו עונש כרת כלל, כדברי רש"י שם. אם כן, אפשר שלעניין אכילת קדשים (על פי הדרשה בהמשך הגמ' שם, ש"בכל קודש לא תגע" היינו אכילה), שהטמא ענוש כרת עליה, ההיקש בין קודש למקדש הוא מוחלט, אף לעניין כרת.

בחלק מן הטומאות קובעת התורה, שתהליך הטהרה נשלם בהבאת קרבן. כך בזב, למשל, לאחר שנרפא מזיבתו עליו להמתין "שבעה נקיים", לטבול במקוה ביום השביעי בטרם תשקע השמש, ולמחרת עליו להביא קרבן. בשלב שבין הטבילה והערב שמש לבין הבאת הקרבן, נקראים טמאים אלו "מחוסרי כפרה". כך מגדיר זאת הרמב"ם (הל' מחוסרי כפרה א,א): "ארבעה הן הנקראין מחוסרי כפרה: הזבה והיולדת והזב והמצורע. ולמה נקראו מחוסרי כפרה? שכל אחד מהן, אף על פי שטהר מטומאתו וטבל והעריב שמשו – עדיין הוא חסר ולא גמרה טהרתו... עד שיביא קרבנו".

מחוסר כיפורים נחשב כטהור לעניין אכילת חולין ותרומה ונגיעה בהם, והמגבלות החלות עליו הן בתחום הקודש והמקדש בלבד: אסור לו לעבוד במקדש, ואם עבד – עבודתו מחוללת, כאמור במשנתנו. אסור לו להיכנס לעזרה (כלים פ"א מ"ח). אסור לו לאכול קדשים (חגיגה פ"ג מ"ג; כלים פ"א מ"ה; נגעים פ"ד מ"ג), ואם נגע בהם – נפסלו (מעילה פ"ב מ"א). הסוגיה כאן עוסקת בשאלה: האם בדברים בהם מחוסר כיפורים נאסר, דינו כטמא גמור, או לא? יש לכך כמה השלכות, כגון לגבי חומרת העונש המוטל עליו אם נכנס לעזרה או אכל קדשים.

סוגיות הגמרא

הסוגיה כאן דנה במעמדו של מחוסר כיפורים, האם הוא נחשב כטמא ממש, ובלשון הגמרא: "מחוסר כיפורים דזב – כזב דמי"¹. כאמור, ברור שאין כוונת הגמ' שמחוסר כיפורים הוא כזב ממש, שהרי אינו מטמא חולין ותרומה, אך השאלה היא: האם בתחום הקודש והמקדש דינו כזב ממש, או שמא אף בתחומים אלה דינו קל יותר? אכן, כך כותב רש"י: "מחוסר כיפורים דזב... לעניין קדשים, שלא הותר אצלו, הוה ליה כאילו לא טבל".

הגמ' אומרת שלדעת רבה מחוסר כיפורים נחשב כזב. לא מוזכרת בסוגיה השלכה הלכתית מסוימת לכך, אלא רק לגבי אופן הלימוד על כך שטבול יום ומחוסר² כ מחללים עבודתם³. הגמ' מנסה לתלות שאלה זו במחלוקת תנאים

1. הזב ממש כאן כדוגמא גם לזבה יולדת ומצורע (רש"י ד"ה מחוסר).

2. לדעת רבה, מכיוון שמחוסר⁴ חמור כזב - אי אפשר לדמות לו את טבול יום שאינו מחוסר⁵, ולכן טבול יום נזקק לפסוק מיוחד על כך שעבודתו מחוללת.

3. לשון הגמ' שם: "ולרבה דאמר מחוסר⁶ כזב דמי", ולא התבאר היכן אמר, ולכאורה כוונת הגמ' לסוגיה כאן, וכן מפרשים רש"י ורגמ"ה שם, ואם כן יש להגיה שם: "רבה", או כאן: "רבה". תוס' כאן (ד"ה קסבר) גורסים פה "רבה", וכותבים: "הכי נמי אית ליה פ"ב דכריתות". לעומת זאת, להלן (לב,ב ד"ה ור' יוחנן) תוס' מביאים את הסוגיה בכריתות בגרסה "רבה", ומוכח מדבריהם שאכן כך גרסתם, עיין שם, ועל פי זה בערוך לנר בכריתות מגיה בסוגיין בזבחים: רבא. אך תוס' להלן לב,ב כותבים: "ושמענין ליה לרבה בכריתות... דמחוסר⁷ כזב דמי", ומכך שלא ציינו לסוגיה כאן משמע שלדעתם אין קשר בין הסוגיות.

שיטת רבנו חיים: 'מחוסר כיפורים כזב' – רק לעניין טומאה הדחוייה בציבור

תוס' כותבים בשם ר' חיים, שההשלכה מהגדרת מחוס' כזב היא זו האמורה בגמ' בכריתות (יא) הנ"ל: כאשר קרבן פסח בא בטומאה (כשרוב הציבור טמא), רק הטמאים שטומאתם אינה יוצאת מגופם, אלא באה ממקור חיצוני (כגון טמא מת ושרץ), רשאים לאוכלו. מחוס' כ תלוי בספק זה: אם הוא כזב – אינו רשאי לאוכלו, ואם אינו כזב – דינו כטמא מת ושרץ, ומותר לו לאכול מן הקרבן. ממילא, מותר גם להקריב עבורו את קרבן הפסח ביום שלפני הבאת קרבנו (כגון זב ביום השביעי לטהרתו), אע"פ שהוא טבול יום, משום שבערב כבר לא יהיה טבול יום, אלא מחוס' כ בלבד¹⁰.

נפקא מינה נוספת כותבים תוס', לעניין טומאה הדחוייה בציבור. כוונתם למקרה אחר הדומה, מבחינה עקרונית, לנפקא מינה הראשונה: כאשר מונים את הטמאים כדי לדעת האם רוב הציבור טמא, וניתן להקריב את הפסח בטומאה – ייחשב מחוסר כפרה, אם אינו כזב, בכלל טמאי מת (שטמ"ק; דם זבחים). אפשרות אחרת: כהן המחוסר כיפורים, והקריב קרבן ציבור שזמנו קבוע, אם אינו כזב – קרבנו כשר בדיעבד (עולת שלמה)¹¹.

העולה מדברי תוס', שהשאלה האם כזב דמי אינה עוסקת בחומרת הטומאה, האם חייב כרת, או מהי הטומאה שבה הוא מטמא את האוכלין, אלא השאלה מהו סוג הטומאה, האם הוא נחשב כמי שטומאתו יוצאת מגופו, לעניין דחיית הטומאה בציבור.

על פי שיטה זו, המצמצמת את היקף השאלה האם מחוס' כ נחשב כזב, מסתבר שתוס' יכריעו להלכה שדינו כזב, על פי דעת רבה כאן ורבה בכריתות, שכן לא מצאנו דעה מפורשת החולקת עליהם.

ב. דרגת הטומאה של מחוסר כיפורים: רש"י מחדש, שלדעה שמחוס' כ כזב הרי הוא כעין אב הטומאה, והקודש שבו הוא נוגע נעשה 'ראשון לטומאה', ומטמא קודש אחר שיגע בו, וכן הלאה.

על כך מקשים תוס' מכמה מקורות⁷, המלמדים שמחוס' כ נחשב כשלישי לטומאה, הפוסל את הקודש שבו הוא נוגע, אך אינו מטמאו ברמה כזו שהוא יעביר את הטומאה לקודש אחר הנוגע בו; ולדעתם, לא מסתבר שרבה חולק על כך. נמצא, לדעת תוס', שמצד אחד, דרגת הטומאה של מחוס' כ היא קלה, כשלישי לטומאה בלבד, ומאידך, גם בדרגה קלה זו של טומאה, הרי איסורו במקדש ובאכילת קדשים הוא איסור כרת.

ג. כניסת מחוסר כיפורים להר הבית: בגמ' (לבב, ב) אומר ר' יוחנן שטבול יום מטומאת קרי מותר להיכנס להר הבית, ואילו הברייתא שם, על פי פירוש רש"י, אוסרת זאת, ולדעתה דינו כבעל קרי לעניין זה. רש"י שם (ד"ה אע"פ; ד"ה אפילו) מפרש, שהדבר תלוי בשאלה האם 'טבול יום דזב כזב דמי'. לדעתו, השאלה האם 'כזב דמי' נאמרת גם לעניין שילוח המחנות, וניתן להסיק מדבריו, שגם הדיון כאן האם מחוס' כ דזב כזב דמי נוגע לשאלה זו, ונמצא, שלדעת רבה מחוס' כ אסור בהר הבית⁸. אכן, כך כותב הר"ש (בכלים פ"א מ"ח), שהמשנה בכלים שם, ממנה משתמע שטבול יום מטומאת זב מותר בהר הבית וכן מחוס' כ מותר בעזרת נשים, תלויה במחלוקת כאן האם מחוס' כ דזב כזב דמי. אף התוס' רי"ד (נזיר מד, ב) כותב במפורש, שלדעה שמחוס' כ כזב – הוא נאסר בהר הבית, אלא שהתורה התירה לו להכנס לצורך הבאת קרבנו.

תוס' (להלן לבב, ד"ה ור' יוחנן) חולקים גם בזאת על רש"י, ודעתם שהיתרו של טבו"י ומחוס' כ בהר הבית מוסכם, גם לדעה שמחוס' כ כזב (ראה על כך להלן מערכה עז)⁹.

7. מעילה ח, א במשנה ובגמרא; ברייתא בסוטה כט, ב; משנה בנדה עא, ב.

8. אם כי, מכיוון שרש"י כאן מונה שתי נפק"מ בהגדרה "כזב דמי" ומשמיט את עניין שילוח מחנות, נראה שלדעתו הדבר ברור שמחוס' כ מותר במחנה לוי, וזאת, על סמך הפסוקים שמהם עולה בבירור שמחוס' כ מגיע לשער ניקנור על כל פנים (ראה להלן הערה 23), ולא נאמר בדברי חז"ל שזהו היתר מיוחד, כשם שנאמר לגבי הכנסת בהונות המצורע לעזרה (להלן לבב, ב).

9. הם מוכיחים זאת מכך שרבה, הסובר בכריתות (יא) שמחוס' כ כזב דמי, סובר (בפסחים צבא, א) כר' יוחנן, שטבו"י מקרי מותר בהר הבית. אך עיין לעיל הערה 3, שיש גורסים בכריתות: רבה.

10. כך משתמע מלשון תוס': "דלמאן דאמר מחוס' כ דזב כזב דמי אין שוחטין וזורקין עליו... ומאן דאמר לאו כזב דמי - שוחטין", שהדיון אינו רק לגבי היתר האכילה מקרבן פסח זה בעוד האדם מחוס' כ (כגון זב בליל היום השמיני), אלא גם באשר להקרבנות קרבן הפסח, וכוונתו, שבפסח הבא בטומאה מותר להקריב על זב ביום השביעי לטהרתו, לאחר שטבל, משום שעד הערב כבר לא יהיה טבול יום, אלא רק מחוס' כ. כך ביאר זאת בעולת שלמה (ועיין גם בטהרת הקודש), וכן מבואר בגמ' בכריתות שם (לגבי יולדת ביום הארבעים ללידתה), ובשטמ"ק שם (בהשמטות, אות

יד) בשם רבנו חיים.

יש מן האחרונים שהבינו, שכוונת תוס' להקרבנות קרבן פסח על זב ביום השמיני, יום הבאת קרבן כפרתו, ועל כך תמהו, הרי מפורש במשנה בפסחים (צ, א), שאפילו בפסח הבא בטהרה מותר להקריב עליו את הפסח, משום שאנו סומכים על כך שעד סוף היום יביא את כפרתו ויוכל לאכול בערב (אלא שהגמ' מסייגת זאת, שההיתר להקריב עליו את הפסח הוא דווקא כשכבר נתן לכהנים את המעות הדרושות עבור העופות לקרבן כפרתו). לפיכך בעל צאן קדשים מגיה בתוס' ומוחק את המילים "שוחטין וזורקין", ומפרש שהדיון כאן הוא האם הזב רשאי לאכול ממנו בליל היום השמיני, אע"פ שעדיין לא הביא את כפרתו. לדעת בעל חק נתן, כוונת תוס' אמנם ליום השמיני בלבד, ולמ"ד שדינו כזב - אין להקריב את פסחו עד שימסור את מעותיו, כאמור בפסחים, ואילו למ"ד שאינו כזב - הקלו להקריב את פסחו אע"פ שעדיין לא מסר את מעותיו. בפנים מאירות מפרש את תוס' באופן מחמיר אף יותר, שלמ"ד שדינו כזב אין מקריבים עליו כלל אפילו ביום השמיני עד שיקרב קרבן כפרתו (ולא די בהבאת מעות), והסוגיה שם, המתירה להקריב את פסחו לפני הבאת קרבנו, סוברת שמחוס' כ אינו כזב.

11. באחרונים הוצעו אפשרויות נוספות להבנת המקרה המדובר (עיין צאן קדשים; פנים מאירות, ועוד), ואין ביניהן הבדלים מהותיים לעניין הסוגיה כאן.

כרת¹². על פי מקורות אלה כותבים תוס' כאן (ד"ה קסבר), שהדבר פשוט שמחוס"כ חייב כרת על ביאת המקדש, ולא מסתבר שהדעה שמחוס"כ אינו כוב חולקת על כך.

בניגוד לכל האמור, פוסק הרמב"ם (הל' ביאת המקדש ג,ט): "טמא מת או טבוי שנכנס לעזרת נשים, או מחוסר כיפורים שנכנס לעזרת ישראל, אע"פ שאינו לוקה, מכין אותו מכת מרדות"¹³.

במשנה בכלים (פ"א מ"ח) שנינו: "עזרת הנשים מקודשת ממנו [מהחילן], שאין טבול יום נכנס לשם, ואין חייבין עליה חטאת. עזרת ישראל מקודשת ממנה [מעזרת נשים], שאין מחוסר כיפורים נכנס לשם, וחייבין עליה חטאת". התוס' כאן (ד"ה קסבר) מפרשים, ש"וחייבין עליה חטאת" היינו מחוסר כיפורים, בהתאם לברייתות הנ"ל (וגרסתו: "חייב"), אך הרמב"ם (פירוש המשנה שם והל' בית הבחירה ז,יח) מפרש, ש"חייבין" מוסב על טמא גמור, ולא על מחוס"כ.

כמו כן מצאנו חידוש ברמב"ם באשר לחיובו של מחוסר כיפורים העובד במקדש. בברייתא בסנהדרין (פג,א) נאמר: "ואלו שבמיתה [בידי שמים]: ...וטמא ששימש [במקדש]¹⁴, וטבול יום ששימש... ומחוסר כפרה". הגמ' שם (פג,ב) לומדת זאת מן הכתוב ביולדת: "וכפר עליה הכהן וטהרה" (ויקרא יב,ד). ממנו משתמע שעד אז היא טמאה, והרי הטמא ששימש – חייב מיתה. ברם, הרמב"ם (הל' ביאת המקדש ד,ד) פוסק, שטבול יום שעבד חייב מיתה, "אבל מחוסר כיפורים שעבד, אע"פ שעבודתו פסולה וחילל – הרי זה פטור"¹⁵.

אף באשר לאכילת קדשים פוסק הרמב"ם (הל' פסולי המוקדשין יח,ד): "כל אדם שנטמא טומאה שחייבין עליה כרת על ביאת המקדש, ואכל כזית מן הקדשים... הרי זה חייב כרת... והאוכל קודש אחר שטבל קודם שיעריב שמשו, או קודם שיביא כפרתו – לוקה, ואינו חייב כרת, שנאמר: 'וטומאתו עליו', עד שתהיה כל טומאתו עליו".

נמצא, אם כן, שלרמב"ם שיטה עקבית בהלכות אלה, לפיה מחוסר כיפורים אינו כטמא, ואין בו חיוב כרת ומיתה. עם זאת, יש הבדל בין הדינים השונים בדינו של טבול יום, ובחיוב מלקות למחוסר כיפורים: טבול יום חייב כרת על

לשכת המצורעים בעזרת נשים. המצורע טובל ביום השביעי לספירתו (מאז שנתרפא ונטהר באופן חלקי על ידי הזאה מדם הציפור מחוץ לעיר), ובערב נטהר מטומאתו כטבול יום, אך עדיין הוא מחוסר כיפורים עד הבאת קרבנותיו. ביום השמיני עליו לבוא למקדש, ולפני כניסתו לעזרה לצורך מתן הדם על בהונותיו הוא טובל באחת הלשכות בעזרת נשים, היא "לשכת המצורעים". טבילה זו היא מדרבנן, כדין כל הנכנס לעזרה לעבודה (עיין יומא ב,ב). על פי דעת רוב הראשונים, מחוסר כיפורים הנכנס לעזרה עובר באיסור כרת.

שיטת הרמב"ם: מחוסר כיפורים פטור מכרת ומיתה

נאמר בתורה (במדבר יט,יג): "כל הנוגע במת בנפש האדם אשר ימות ולא יתחטא, את משכן ה' טמא ונכרתה הנפש ההיא מישראל... טמא יהיה עוד טומאתו בו". מכאן, שטמא הנכנס לעזרה חייב כרת. חז"ל (מכות ח,ב) דורשים על כך: "טמא יהיה" – לרבות טבול יום. 'עוד טומאתו בו' – לרבות מחוסר כיפורים, ומשמע שאף טבול יום ומחוס"כ חייבים כרת על ביאת המקדש (רש"י וריטב"א שם). עוד נאמר בספרי לפסוק זה: "רבי אומר: 'לא יתחטא' – בדמים... להביא את מחוסר כפרה". כלומר, לא רק מי שאינו "מתחטא" בהזיית אפר הפרה חייב כרת, אלא גם מי שאינו נטהר בזריקת דם הקרבן עבורו (או עליו ממש, במצורע). כך גם מפורש בברייתא במנחות (כז,ב): "מחוסרי כפרה שנכנסו לעזרה, בשוגג – חייב חטאת, במזיד – ענוש כרת". וכן בתוספתא בכלים (א,ח): "כל הטמאים שנכנסו משער ניקנור ולפנים, אפילו הן מחוסרי כפרה – הרי אלו חייבין על זדוןן

15. בעניין זה קיימת סתירה, לכאורה, ברמב"ם, שכן בהל' סנהדרין (יט,ב) מונה הרמב"ם את אלו החייבים מלקות ומיתה בידי שמים, וביניהם הזכיר מחוסר כיפורים ששימש! וכבר תמה על כך המאירי (סנהדרין פג,א ומכות יג,א). יש שיישבו סתירה זו על ידי הגהה ברמב"ם שם, לפיה מדובר על העובד בבגדים יתירים (ריק"ו ביאמ"ק ט,יא; כס"מ; רדב"ז, ועוד), אך אין להגהה זו סמך בכתבי היד (עיין ב'שנויי נוסחאות' במהדו' פרנקל), וגם בפירוש המשנה בסנהדרין (ט,ו) מנה הרמב"ם את המחוס"כ בין חייבי מיתה. על כרחנו יש לומר, שהרמב"ם באחד המקומות חזר בו (ערוך השולחן, הל' סנהדרין ס,ד). בלבוש מרדכי (זבחים ס' ד) מחלק בין לשון "שימש" ללשון "עבד": "שימוש" נאמר על ארבע העבודות החשובות, עליהן זר חייב מיתה: זריקת הדם, הקטרה, ניסוך המים והיין, ואילו יתר העבודות הן "עבודה" גרידא. לדעתו, הרמב"ם סובר שמחוס"כ חייב מיתה על ארבע העבודות, עליהן כתב בהל' סנהדרין: "מחוסר כיפורים ששימש", ואילו בהל' ביאת המקדש פטר רק "מחוסר כיפורים שעבד", בשאר העבודות. ברם, נראה שהבחנה זו בלשונות הרמב"ם אינה עקבית (עיין הל' סנהדרין שם הל' ב-ד, מנין המצוות בתחילת הל' ביאת המקדש, ועוד), וגם תמוה שסתם כאן הדברים ולא ביאר על מה חייב ועל מה פטור.

12. אך ראה באור שמח (הל' ביאת המקדש ג,ט), המפרש שאין כוונת הברייתות למי שאין עליו שום טומאה והוא מחוס"כ בלבד, אלא מדובר בטמא גמור, ובאו הברייתות לומר שהוא חייב כרת על כניסתו אפילו אם הוא גם מחוסר כיפורים (מטומאה אחרת) ונכנס למקדש לצורך הבאת קרבנו.

13. יש מן האחרונים שהבינו, שכוונתו שהאיסור מדרבנן בלבד (חסדי דוד נגעים ח,ט; ערוך לנר מכות יד,ב), אך תמהו עליו מן הסוגיה להלן (לב,ב): "הואיל והותר [להכניס בהונותיו לעזרה] לצרעתו - הותר לקרינו, ומבואר, שזהו היתר מיוחד לאיסור דאורייתא. ודעת כמה אחרונים שאף לרמב"ם האיסור מדאורייתא, אלא שאין לוקים עליו (מרכבת המשנה; גרי"ז כאן).

14. בדרך כלל, מלבד חיוב המיתה על עבודות קיים גם חיוב כרת על עצם הכניסה לעזרה (על ההבדלים בין כרת למיתה בידי שמים עיין יבמות ב,א בתוס' ד"ה אשת אחיו, פירוש המשנה לרמב"ם סנהדרין ט,ו, וכס"מ הל' ביאמ"ק ד,ד), אך יתכנו מצבים שונים בהם יש חיוב על העבודה ולא על הכניסה, עיין שבועות יז,א-ב, תוס' שם ד"ה אי דשה, רמב"ם הל' ביאת המקדש ד,ג וראב"ד שם הל' ד.

להכנס להר הבית, סוברים שמחוס"כ אינו כוב. כמו כן, על פי שיטת רש"י שאם המחוס"כ כוב – הרי הוא אב הטומאה, מוכח שלהלכה אינו כוב, מכל המקורות שצינו התוס'¹⁶, המוכיחים שהוא פוסל ואינו מטמא.

הר"י קורקוס מסיק כדעת הרמב"ם גם מהסוגיה כאן: הגמ', ברצותה לתלות את מחלוקת התנאים על כשרותו של מחוסר כיפורים בעשיית פרה אדומה בשאלה האם דינו כזב, סוברת שלדעת חכמים מחוס"כ אינו כוב. והדחייה – "דכולי עלמא כזב דמי" נועדה ליישב את דברי רבה, אך אין זו מסקנת הגמרא. יש להעיר, שקיימת גם גרסה שונה בגמ', לפיה הסוגיה מסיימת: "דכולי עלמא לאו כזב דמי" (עיין 'מקורות וצינונים' בהל' ביאמ"ק ג,ט).

ב. כיוון אחר להסברת שיטת הרמב"ם, שאינו קשור בהכרח לסוגיה כאן, מופיע במפרשים, ויסודו בהבנת פשט הפסוקים. שיטת הרמב"ם, שאיסור שאינו מפורש בתורה – אין בו כרת ומלקות²². הברייתא במכות (ח,ב) הלומדת מ"עוד טומאתו בו" לרבות מחוס"כ לאיסור ביאת מקדש, איננה פשט המקרא, שהרי הפסוק עוסק בטמא מת, שאין בו קרבן כלל (ואכן, רש"י על התורה הביא רק את הריבוי לטבו"ה)²³. לפיכך, הריבוי לטבו"י נחשב כפירוש לפשט הכתוב, ולכן הרמב"ם מחייב בו כרת על ביאת המקדש, ואילו הריבוי למחוס"כ הוא דרשה, שממנה נובע איסור דאורייתא, אך ללא מלקות וכרת. הברייתא שאומרות שיש כרת במחוס"כ הולכות בשיטת רבי (בספרי חוקת), הדורש "ולא יתחטא – בדמים", ולדבריו זהו פירוש הכתוב, ולכן לדעתו יש בו כרת, אבל הברייתא הלומדת מריבוי גרידא – אין כוונתה לחיוב כרת²⁴.

ג. מבחינה מהותית, נראה בדעת הרמב"ם, שיש הבדל בין טבול יום למחוסר כיפורים: טבול יום הוא טמא ברמה מסוימת, ואילו מחוסר כיפורים אינו טמא, אלא שהתורה החילה עליו דינים מסוימים של טמא לעניין המקדש וקדשיו,

ביאת המקדש (ביאמ"ק ג,יד, וכמפורש בפרה פי"א מ"ד), וחייב מיתה על עבודתו (שם ד,ד); אולם באכילת קדשים הרי הוא פטור (פסוהמ"ק שם). דבר זה מתבאר על פי הלימוד שמביא הרמב"ם מ"וטומאתו עליו", שבאכילת קדשים התחדש, שחיוב הכרת נאמר רק על מי ש"כל טומאתו עליו", אך לא נתברר המקור ללימוד זה¹⁶. באשר לחיוב מלקות במחוס"כ, בביאת המקדש הרי הוא לוקה מכת מרדות בלבד; אולם בעבודת המקדש משמע שחייב מלקות¹⁷, וכן באכילת קדשים¹⁸.

הראב"ד משיג על הרמב"ם בשלוש ההלכות הללו, ולדעתו דין מחוסר כיפורים כטמא לעניין חיוב כרת על ביאת מקדש ואכילת קדשים, וחיוב מיתה על עבודה במקדש, וכן דעת רוב הראשונים¹⁹. מפרשי הרמב"ם עסקו רבות במחלוקת זו וביישוב הקשיים בשיטת הרמב"ם, ונציע להלן כמה דרכים בביאור הסוגיה.

א. נושאי כלי הרמב"ם (מהר"י קורקוס וכס"מ בכל הלכות אלה; רדב"ז ביאמ"ק ד,ד), ובעקבותיהם רבים מן האחרונים, סוברים שמחלוקת הרמב"ם והראב"ד תלויה בשאלה הנדונה בסוגיה כאן, האם מחוס"כ דינו כזב או לא. זאת, בדומה לדעת רש"י, הסובר שאם מחוס"כ אינו כוב – אינו חייב על אכילת קדשים²⁰. נמצא, שכל המקורות הנ"ל, המחייבים כרת ומיתה, הולכים בשיטה שמחוס"כ כוב, ואינם מוסכמים. אכן, הראב"ד (ביאמ"ק ד,ד) מציין גם לסוגיה כאן, וכותב: "ואמרינן בזבחים: מחוס"כ דזב כוב דמי", ומשמע שמחלוקתו עם הרמב"ם תלויה בשאלה זו, ולא כדעת תוס', הסוברים שחיוב הכרת על ביאת מקדש ואכילת קדשים מוסכם לכל הדעות.

כמה טעמים כתבו המפרשים להכרעת הרמב"ם שמחוס"כ אינו כוב: על פי שיטת רש"י, ששאלת מחוס"כ כוב נוגעת גם להיתר כניסתו להר הבית, נמצא שר' יוחנן (להלן לב,ב), וכן המשנה בכלים, המתירים לטבו"י דזב

16. קרן אורה כאן: "לא נודע מקומו איו", ועיין ראש המזבח, ובאנציקלופדיה תלמודית ערך טבול יום ציון 273.

17. עיין הל' ביאמ"ק ט,יא, שם נאמר שכהן שהוא טמא וגם טבו"י ומחוס"כ לוקה על כל אחת מהן, ועיין שם וברדב"ז. הר"י קורקוס שם נדחק לפרש שפטור ממלקות, וכוונת הרמב"ם לתוספת שם איסור גרידא. ראייה לדבריו ממנין הלאוין בתחילת הל' ביאת המקדש, שם מונה הרמב"ם שלא ישמש טמא ושלא ישמש טבו"י, ולא הוזכר מחוס"כ, והרי דעת הרמב"ם (בספר המצוות, שורש ט) שחילוק המלקות תלוי בחלוקת המצוות.

18. הל' פסוהמ"ק שם, אך הר"י קורקוס שם מפרש שלוקה משום שאוכל בשר טמא, ולא משום שאוכל בטומאת הגוף. וברדב"ז (ביאמ"ק ג,יד) סובר, ש"לוקה" האמור לעניין מחוס"כ היינו מכת מרדות, והרמב"ם נקט לשון משותפת לטבו"י ומחוס"כ.

19. רש"י יבמות ז,ב ד"ה ואמר עולא, לגבי ביאת מקדש, וערובין לב,א ד"ה ואוכלת ופסחים נט,א ד"ה ומחוס"כ, לגבי אכילת קדשים; תוס' בסוגיין לגבי ביאת מקדש ואכילת קדשים; מאירי בסנהדרין פג,א, שדן במחלוקת הרמב"ם והראב"ד ומכריע כראב"ד בשלושת הדינים; ר"ש ורא"ש בכלים א,ח לגבי ביאת מקדש; סמ"ג ל"ת שו לגבי עבודה במקדש. ולשון האבני נזר (יו"ד סי' תנא אות ח): "סוף דבר, שיטת רמב"ם בטבו"י ומחוס"כ בקודש ומקדש נעלמה מאיתנו, והכל חולקים עליו".

20. לשון הר"י קורקוס (ביאמ"ק ג,ט): "שדעת רבנו כדעת רש"י, דלמ"ד לאו כזב

דמי אין בו כרת לא בקודש ולא במקדש". אולם, רש"י בסוגיה כאן מזכיר אכילת קדשים דווקא, וראה לעיל הערה 6. כמו כן הר"ש בכלים (פ"א מ"ח) כותב, מצד אחד, שהמשנה שם, המתירה לטבו"י דזב להכנס להר הבית, סוברת כדעה שמחוס"כ אינו כזב, ומאיידך הוא מפרש שם שהפיסקה "וחייבין עליה חטאת" מוסבת גם על מחוס"כ. נמצא, שאע"פ שלדעתו המחלוקת כאן האם מחוס"כ כוב נוגעת לכניסת מחוס"כ להר הבית, מכל מקום דעתו כתוס' בנקודה זו שחיובו של מחוס"כ בעזרה מוסכם (עמד על כך בשו"ת חכם צבי, סי' קסב).

21. ראה לעיל הערה 7.

22. עיין משנה למלך הל' יסודי התורה ח, (מהדו' פרנקל עמ' נב), ובאריכות בלב שמח על ספר המצוות, שורש ב.

23. יתירה מזו: מפשט הפסוקים בכל מחוסרי כפרה (ויקרא יב,ו ביולדת; שם יד,כג במצורע; שם טו,יד בזב; שם טו,כט בזבה) משתמע, שהטמא מגיע ביום הבאת קרבנו ועומד בעזרה עצמה, ובפרט משמע כך לגבי מצורע, שיש בו מתן דם ושמן לבהונות. אמנם על פי הדרש מחוס"כ אינו עומד בעזרה, אלא מחוצה לה, ובמצורע יש היתר מיוחד להכנסת אבריו בלבד.

24. כך ביארו בסדרי טהרות (כלים סד,ב) ובאבן האזל (ביאמ"ק ג,ט). ועיין שם, שדברך זו יישב גם את ההבדל בין קודש למקדש בעניין המלקות). ביסוד הדברים קדם בכפתור ופרח (פרק י, מהדו' לונץ עמ' קג), הכותב, שהמקורות המחייבים כרת בביאת מקדש סוברים כדרשת רבי בספרי, ואין הלכה כמותו מחבריו.

סיכום

מחוסר כיפורים נאסר בכניסה למקדש (כלומר, לעזרה), בעבודה בו, ובאכילת קדשים. הגמ' דנה בגדרו, האם לגבי קדשים דינו כמי שעומד בטומאתו המקורית, ונחלקו הראשונים בהשלכה ההלכתית הנובעת מהגדרה זו: שיטת רש"י, שהנדון הוא חיוב כרת על אכילת קדשים, וכן דרגת הטומאה של הקדשים בהם הוא נוגע. משתמע מדבריו שגם כניסתו למחנה לוויה תלויה בכך, וכך דעת הרי"ד. שיטת תוספות, שהנדון הוא האם מחוס"כ נחשב כזב לעניין דחיית טומאה בציבור, ותו לא. לדעתם, חיוב הכרת על ביאת מקדש ואכילת קדשים מוסכם, ולאידך גיסא, מוסכם שהקדשים שבהם הוא נוגע נפסלים אך לא מטמאים קדשים אחרים שיגעו בהם. על פי שיטתם, מסתבר שהלכה שמחוס"כ נחשב כזב.

שיטת הרמב"ם, שמחוסר כיפורים אינו חייב כרת על ביאת המקדש ואכילת קדשים, ואף אינו חייב מיתה על עבודתו במקדש. יש אומרים, שהרמב"ם סובר שדין זה תלוי בשאלה הנדונה בסוגיה כאן, והכריע כדעה שמחוס"כ אינו כזב (ר"י קורקוס; כסף משנה; רדב"ז). לדעה אחרת, הרמב"ם למד זאת מפשטי הכתובים, ומכיוון שאיסור מחוס"כ בקודש ובמקדש אינו מפורש בכתוב – אין בו כרת ומלקות (סדרי טהרות; אבן האזל). ביסודו של דבר, נראה שלדעת הרמב"ם מחוס"כ אינו טמא, אלא שהתורה החילה עליו דיני טמא מסוימים לעניין הקודש והמקדש (רדב"ז; גרי"ז).

דעת רוב הראשונים כתוס', שמחוס"כ חייב כרת על אכילת קדשים וביאת מקדש, ואם עבד – חייב מיתה.

25. עוד בעניין זה, ראה שו"ת מעשה נסים (לבן הרמב"ם, ס' ג, המבדיל בין טבול למחוס"כ) ובמאמרו של הג"ר אהרן ליכטנשטיין שליט"א: טבול יום ומחוסר כיפורים, 'מעלין בקודש' ח, עמ' 149.

27. על שיטתו מתחילה וחזרתו ראה פיה"מ זבחים יב,א במהדורת הרב קאפח, משנה תורה הל' שאר אבות הטומאות פ"י הל' ג,ד, ובשינויי נוסחאות שם. עיין גם הלחן מערכה רנט הערה 9.

עד הבאת כפרתו, ולכן הוא פטור מכרת ומיתה²⁵. כך משמעות לשונו בהל' ביאת המקדש (ד,ד-ה): "טמא שטבל ועבד קודם שיעריב שמשו – עבודתו פסולה וחייב מיתה... שעדיין טמא הוא, שנאמר: 'זבא השמש וטהר', מכלל שעדיין לא טהר. אבל מחוסר כיפורים, אע"פ שעבודתו פסולה וחילל הרי זה פטור. ומניין שעבודתו פסולה? שנאמר: 'וכפר עליה הכהן וטהרה', מכלל שעדיין לא נגמרה טהרתה", ולא כתב "שעדיין טמא הוא" (שו"ת רדב"ז, ח"ה סי' קו)²⁶. סיוע להבנה זו ברמב"ם משיטתו (במהדורה קמא בפירוש המשנה ובמשנה תורה) שמחוס"כ אינו פוסל את הקודש בנגיעתו כלל, אלא רק אסור באכילתו; אם כי, בנקודה זו הרמב"ם חוזר בו²⁷. ראייה מפורשת לתפיסה זו מהגמ' בפסחים (לה,א) באשר לדין שמחוס"כ אסור לאכול בקדשים: "אמאי? טהור הוא! אלא מעלה", כלומר, חומרא מיוחדת היא בקדשים (מהר"י קורקוס, הל' ביאת המקדש ד,ד).

על פי זה מבאר הגרי"ז (בחיידושו כאן) את ההבדל בין ביאת המקדש, עליה מחוס"כ פטור, לבין אכילת קדשים, עליה הוא לוקה, כאמור. בביאת מקדש האיסור הוא: "ולא יטמאו את מחניהם" (במדבר ה,ג), איסור שתהיה טומאה בעזרה, ולכן האיסור תלוי במציאות הטומאה, ומי שאינו טמא – אינו לוקה. באכילת קדשים, לעומת זאת, קבעה התורה שיש דין על הטמא שלא לאכול, "וינזרו מקדשי בני ישראל" (ויקרא כב,ב), ולעניין זה די בכך שהתורה קבעה על האדם דיני טמא כדי ללקות.

טבול יום בפרה אדומה (יז,ב)

חז"ל למדו מן הכתוב "והיזהר הטהור על הטמא" (במדבר יט,יט) שהכוונה לטהרה יחסית לטומאה שקדמה לה, ואין צורך שיהיה טהור לגמרי (להבנת הדרשה עיין מלבי"ם פרשת חוקת אות כח). לפיכך הכשירו בעשיית פרה אדומה טבול יום, למרות שלעניין תרומה וקדשים ועבודת המקדש דינו כטמא.

הצדוקים חלקו על הלכה זו, ולדעתם העוסקים בפרה צריכים להיות טהורים לגמרי ("מעורבי שמש"). בעקבות מחלוקת זו קבעו חכמים, שיש לטמא את הכהן השורף את הפרה ולהטבילו בו ביום, כדי להבליט בכך את ההיתר לטבול יום.

לאידך גיסא קבעו חכמים, שבימים בהם הכהן הגדול פורש מביתו ללשכה מיוחדת לקראת הכנת הפרה האדומה הוא ישתמש רק בכלי אבן (ראה תמונה), שאינם מקבלים טומאה, ולפיכך נקראה לשכה זו "לשכת בית האבן". להרחבה בכל עניין זה ובמחלוקת התנאים בסוגיה כאן על טיבו של טבול יום שהותר בפרה אדומה עיין שערי היכל למסכת יומא, מערכה ד.

25. יש להוסיף, שמצאנו שהאדם צריך לעשות מעשה בגופו כדי להיטהר, כגון טבילה במקווה והזאת מי חטאת, וכן הערב שמש הוא גורם לטהרה, מפני שהוא משלים את ימי הטומאה. ממילא מסתבר, שהקרבנות קרבו עבור האדם איננה מעשה המטהר, אלא דין, שעליו להביא קרבן כדי להכשירו בקדשים.

26. כיוצא בזה יש לדקדק מלשונו בפירוש המשנה (זבחים ב,א): "אם נשלמה טהרת כל אחד מהם לפני הבאת קרבנו המיוחד לו כמו שביארנו הרי הוא נקרא מחוס"כ... ומצאנו שהכתוב אומר במחוס"כ שהוא מחוסר טהרה, ולפיכך נעשה פסול לעבודה".